

מפעלו של פרופיסור חיים שירמן ע"ה

אהרן מירסקי

פרופ' שירמן היה מעמלי התורה והחכמה הגדולים של דורנו. כל ימיו עברו עליו מתוך לימוד והוראה, וחקירה ודרישה ועשייה בתחום של חכמת ישראל. לא היה לו בעולמו אלא אותן אמות קצובות של מדע שהתהלך בהן. תמהני אם ראה אותו אדם שולח ידו בשום התעסקות חוץ מעסק החכמה והאמנות והמחקר. כי "בְּחַר בְּתַבּוּנָה מְנַעֲרֵיו / וְאִם כּוֹר הַזְּמַן שֶׁבַע בְּקָרוֹ", כדברי המשורר. וגם בימים שהזמן החמיר עמו, לא הניח ידו מעם מחקריו, שעשה בהם, עתים באין משען. מי שמבקש לספר את מעלת חשיבותו של שירמן לחכמת ישראל, אין הוא צריך, לא לציורים ולא למשלים, כי הוא המשל והוא הנמשל, הוא הציור והוא אשר צייר אותו. אין לו אלא לספר את אשר פעל ועשה, ומאליה מצטיירת לנגד עינינו דמות של איש גבורות, יגיע כוח, הלופת קורנס בידו ומניפו על מעשהו, והוא מתרונן מכובד המלאכה ומשמחתה.

כמעט מאומה לא היה בחקר השירה העברית באיטליה לפני חמששים שנה. מי ראה את פניה של שירה זו? מי ידע את משורריה, שאמרו שם שירה במשך אלף שנה ומעלה, ואת רוב שיריהם מי קרא? קהל גדול של שבע מאות משוררים ידע שירמן באיטליה, מן הקהל הזה בחר את המשוררים המסוימים שבהם, במניין שהוא סוכם את המאה ושלושים, והציג את שיריהם בספר, זה ספר "מבחר השירה העברית באיטליה", שהוציא לאור בשנת תרצ"ד. וכלולים בו משוררים למן המאה התשיעית למנינם ואילך עד המאה העשרים. שם כתובים שירים ראשונים של איטליא, אשר קלות פייטני ארץ-ישראל הומים בהם, ושירים שניגוני המשוררים הספרדים מלווים אותם, ושירים מתקופת הראנסאנס ומשלאחריה, שחכמת איטליא ואומנות השכל-כפיה מצוירים בהם. רומי, זו איטליא, הניחה את ארצה להיות גלות לישראל זמן רב יותר מכל מלכות אחרת באירופא. היא הרעה להם ועינתה אותם, ככל אשר מצאה ידם, אבל קלה לא עשתה אותם. כי על כן יהדי איטליא בעלי יוחסין הם, ולספרותם שרשרת של מסורת המגעת אליהם מימים קדומים. יש בספרותם אסכולות ומזגים, וזרמים הרבה נזרמו בה במשך הימים הרבים של חייה. ולקראת התקופה הארוכה והרחבה הזאת פוּרַשׁ שירמן את ארובות ידיו לחבקה. מכתבי-יד, ומספרי דפוס יקרי-מציאות, שהיו פזורים, כפי שהוא מספר, בארבע כנפות הארץ,

אסף מאות שירים – זהו הספר שהזכרתי את שמו "מבחר השירה העברית באיטליא". ומאז ועד היום לא נכתב בנושא הזה ספר אשר ידמה לו.

מנהגיה ונימוסיה של שירת ספרד בשעתה היו סימן לבני דורות אחרונים. כבימים הקדמונים בספרד, שעמד חסדאי אבן-שפרוט, דורש החכמות והבינות, להמטיר נדבות-לבו לחכמים ולמשוררים, כך עמד לפני כחמישים שנה שלמה זלמן שוקן וכוונן מכתן לחקר השירה העברית, והזמין את הרב חיים בראדי, שהיה ראשן לחוקרים ולמבינים בשירת ספרד, לעמוד בראש המכון. ואליו חיבר את מנחם זולאי וחיים שירמן. ושם עמהם אברהם מאיר הברמן, שהיה הממונה על הספרים וכתבי-היד של אוצר ספרי שוקן. איש איש מהם פנו אל אשר הייתה רוחו ללכת, הלך זולאי אל הפיוט הארץ-ישראלי, והלך הברמן אל הפיוט האשכנזי, ושירמן הלך אל שירת איטליא ואל שירת הספרדים. יחיד היה זה המקום בעולם, שעסקו בו בתלמוד השירה העברית על-ידי שימוש החכם הגרל שישב בראשו ועל-ידי דקדוק ופלפול חברים. שם נתישב לבו של שירמן בתלמודו, ושם בכתבי-היד ראה לראשונה את הזהב הרב שניגר בספרד מפייהם של אומרי שירה. מימי גדולתה של שירת ספרד, נודעו מן המאה השתים עשרה, ר' יהודה הלוי ור' משה אבן-עזרא, אלה ראשי המדברים בשיר אשר נודעה שירתם. אחיהם המשוררים האחרים קולם נבלע ולא נשמע וכמעט לא נודע. כאן עמד שירמן והשקיף על פני כל המרחב של תפוסת הבית של השירה בספרד, ואשר ראה ולמד בחקירותיו, כתב בחיבורו שקרא שמו: "המשוררים בני דורם של משה אבן-עזרא ויהודה הלוי", שהדפיס ב"ידיעות המכון לחקר השירה העברית" בשלושה חלקים. בחיבור הזה כתב את כל המשוררים בני אותו הדור של גדלות השירה, ואת כל הרב מה שלא היה ידוע ונודע לו בדרשותיו ועיוניו. שירים חדשים של משוררים ידועים ושל משוררים שלא היה ידוע מכתביהם דבר. בחיבורו זה העמיד צבא של משוררים, הם וכתביהם, שירים ומקאמות. וכל מקום שנתן שירמן, בעין יפה נתן, והוסיף והכתיב שם תוספות ידיעות לצורכם של חוקרים, שכל מי שירצה ימצא לפניו מה שנפשו תבקש. חיבור זה שהצטיין ברחבות התפיסה ובדיוק של הפרטים והכללים היתה בו חדשה, והוא בנה אב לשיטת המחקר של שירת ספרד. כי על כן עשה החיבור פירות; שטו חוקרים בכרכים של "ידיעות הספרים, ומהדורות של שירי משוררים.

הוא עצמו, לו היה מחקר זה כעין הקדמה ומבוא לחיבור האנתולוגיא "השירה העברית בספרד ובפרובאנס" – אותו חיבור שכלולים בו שירים שאמרו המשוררים בספרד במשך חמש מאות שנה ומעלה, מאמצע המאה העשירית עד לסוף המאה החמש עשרה. את רוחב דעתו, וחכמתו בתרבות עמים, שידע אותה ידיעת-פנים, את גודל מבינותו בספרות ובאמנות, ואת כוחו להבחין בין היפה לבין היפה ממנו – את אלה נתן ב"אנתולוגיא שלו. אין עושה חיבור כזה אלא מי אשר בכוחו להשקיף על פני מרחקים ומרחבים של חיי תרבות וגלגליהם, ולהכיר במה שנמשך מחכמת עמים זה על זה. גידולי הספרות יונקים חיונה שלהם לא רק מבית מן-עם, מן הגומא שאותו מעשה ספרותי שתול בו, אלא הם גם צריכים למאורות שיצבעו בהם את ירך גונם, לרוחות שידווגו להם וינענעו את נופם להגמישם כי ישובו רעננים, ולמי תהום להעסיק את פירותם. ושירמן הוא שידע מרבים את מקיפיה של השירה העברית בארצות גידולה, היה בכוחו לעשות את הספר הזה, שכינס והקווה לתוכו את כל

היפה והברור שבשירה העברית בספרד. על כל משורר הוא מקפד מהי נפש שירתו, ואילו הם המזגים שנמזגו בה, ומה גרם לשירתו שיצאה בצביונה, ומה חיבורה אל החיים בימיו. המשוררים עומדים עתה כל איש ואיש מהם מסתם לעצמו, ברישומי שלו של דמות דיוקנו. את הטבעים והתכונות של המשוררים ושיריהם אתה מוצא בספר ואת ביאורם.

דבר חדש אשר עדין לא היה הביא שירמן בכרך השני של האנתולוגיא. כל הימים הארוכים למן המאה השלוש עשרה ועד למאה החמש עשרה שעברו בספרד, נראו שוממים מן המעשה הספרותי, כימים אשר אין לשירה בהם חפץ. גם המעט שנעשה לא ניכר רושמו. אותה העת חמורה היתה ליהודים בספרד, הלא אלה הם הדורות של הרדיפות והגנישות והגזירות על דת ישראל. גם סדרי החיים בקהילות וגם הספרות התחילו נקמטים ומתמעבים. שירמן המציא בספרו דמות ותמונה של אותם ימים כהים ותשושים, והעמיד בהם את סופריהם ומשורריהם. הרבה מהם מחברי מקאמות מעלות צחוק ורפות-רוח, ומהם עולה קול ענות של הספרות בזמן ההוא. על השירים ועל המקאמות מבאר שירמן מה צורך היה לעולם בהם, מה מגמתה של המקאמה ומה המדרגה שלה, מה קא משמיעה לנו, ומה יש ללמוד מדבריה. המבואים לשירי המשוררים יש בהם לימודים עשירים, והם כתובים ביד אמיצה, בלי פקפוק וכלי עמעום, דברים בהירים, והם כמסמרות נטועים.

הספר הזה הוציא תקופה שלמה מן התעלומה לאור. והשלימה את השרשרת של השירה העברית שחוליתיה התפקקו בספרד באותה העת והעונה. גם העם הספרדי היתשב בספרד, בבקשם ללמוד את השירה שכתבו משוררי ישראל על אדמתם, בחרו בספר הזה ללמוד מפיו, והם עומדים עתה ומתרגמים אותו על שני חלקיו ללשון ספרד.

כל הימים לא היה שוקו של שירמן אלא על השירה העברית של כל הדורות לגלות את הכתבים הטמונים בגנוזים של בני הספרים ואת הקבוי בכתבי-היד, ולפרסמם ברבים בשביל להרבות את הדעת. על כן הוסיף ונטל לכנס מן הגניזה שירים חדשים מכל נפוצות השירה לארצותיה ולתקופותיה ולאסכולות שלה, הלא זה הספר "שירים חדשים מן הגניזה", שהוא ספר גדול למראית הלב וגם למראית העין. שירי ארץ-ישראל ושירי הבבלים ושירי המצרים ושירי הספרדים ומקאמות עמהם. טבע הספר כטבע מחברו; כשם שהוא לא היה מחזיק טובה לעצמו, כך הספר מעשה טובה חסד שעושה עם הבריות. הספר הזה על כל שפע הדעת והחכמה שבו אינו כחיבורים שהמחבר מכתוב בהם את רעיוניו ולדי רוחו, והוא קונה בהם נחלה ומציב גבול לנחלתו כל עצמו של הספר אינו אלא מעשה שימוש שהוא משמש את חכמת ישראל ואת חוקריה, שנתן לפניהם מכל הטוב, מכל מה שמתבקש להם ואף כתב פירותים לשירים וביאורים לטבע המחברים, ורשימות של ביבליוגרפיה לשירים שלא הדפיס בספר. אין שיעור ואין גבול לעמל שבחיבור ספר אשר כזה, ואת העמל הזה טען שירמן על שכמו. הן מפיו שמעתי כי לא היה משיא לאיש לעשות את אשר הוא עשה, כי כבדה הייתה המלאכה בספר הזה מאד.

כנחונניא חופר שיחין, שהיה טורח להמציא מים לעולי רגלים, כך היה שירמן עמל למען הכלל, להמציא לרבים את צרכיהם וסיפוקם. שנה שנה היה מלקט כל מה שנדרס אותה שנה במקצוע התפילה והפיוט והשירה, ורושם כל דבר ומדפיס את הרשימה ב"קרית ספר" — כך עשה כשלושים שנה. בחיבה ובטובת עין נתן מתנות אלו לכל דרְיָק, והוא כאומר: למענכם אני עושה.

פרופ' חיים שירמן

והרי שירמן היה חוקר שכל כוחו לחפש מטמונים ול'ערוך רשימות כמונ'י פטמים. מאמריו שכתב על ר' שמואל הנגיד ועל ר' יהודה הלוי, בחקר תולדות חייהם וקטבע הספרותי של שיריהם ובחקר תולדות הדראמה העברית וערכה הספרותי, הם ועמהם המאמרים הרבים הכלולים בשני הכרכים, שיצאו לאור לפני כשנה וחצי, ונקראים "לתולדות השירה העברית והדראמה", כולם חידוש, ומדרגתם למעלה למשכיל, דור על דור ילמדו מהם, ויהיו מורי דרך לרבים.

אף על פי שכל ימיו עסק שירמן להוציא כתבים מן ההסתר אל הגלוי, מה שכתב הוא על לוח לבו היה כבוש ועטוף לבל ייראה לעין כל. איש תבונה היה ולא חפץ בהתגלות לבו. את רגשות נפשו הצניע חדר לפנים מחדר, ולא דיבר בהם, ובשיחותיו נשמר שלא להגיע עדיהם. סחור סחור הלך סביבם ואליהם לא קרב. על כן יקר בעיני הדבר שאמר מהרגשת נפשו בעניין חשבון העם העברי עם הגוים. פעם בלילה, בעת רצון, עת שערי הלב להיפתח, דיבר על רחשי לבו לעמי אירופא. וכך אמר: אף על פי שהרוסים הצרו לישראל הרבה, לא אמנע עצמי מלנסוע לשם לשם ביקור, לראות את אורחות חייהם היום ולראות בספריות. ואמנם כן עשה. אבל הארץ ההיא, הארץ אשר אך קללות יבואוה, אף על פי שישבתי בה, שם לא אובה לנסוע לשום צורך ובשום אופן. רגלי לא תדרוך על האדמה ההיא.

הרבה אצילות ועדינות והרגשות דקות וענוגות היו רחושות בקרבו, והם לא תפסו מקום אצלו, כריח הפרחים וכזיוום. אך יכול להבחין באלה מי שהיה לו מגע ומשא עמו. אבל כינור היה תלוי למראשותיו, ורוחו הייתה מנשבת בין נימיו, ובו דיברה נפשו בשפת הנפש. עתה הלך בעל הכינור וכינורו עמו.

באחרונה התחיל מעלה על הכתב את רעיוניו ודעותיו בתולדות השירה העברית העתיקה, מה שלימד לתלמידיו באוניברסיטה ומה שהוסיף והגה, אבל רק מקצת אשר עלה בידו לכתוב.

חז"ל בכתובות דף י"ז ע"א נותנים שיעורים כמה בני אדם צריכים להתעסק בהלוויית המת. וכל השיעורים אמורים למי שקרא ושנה בעצמו. אבל מי שהשנה – אין לו שיעור. הטעם לכך, מי שלמד בעצמו אפשר לאמור את מידת תלמודו כמה היא, אבל מי שהשנה, הרי הוא מחכים את האחרים והאחרים לאחרים עד אין שיעור. כך אין שיעור לקינה על פרופ' שירמן שהלך, ועמו הלכה תורתו וגידוליה וגידולי גידוליה שהיה יכול להוסיף ולגדל.

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.